

Simpozij OBDOBJA 40

Marko Trobevšek

Sonetje nesreče v angleščini: verz, rima, metafora

objavljeno v:

Darja Pavlič (ur.): *Slovenska poezija. Obdobja 40*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2021.

<https://centerslo.si/simpozij-obdobja/zborniki/obdobja-40/>

© Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2021.

Obdobja (e-ISSN 2784-7152)

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta



SONETJE NESREČE V ANGLEŠČINI: VERZ, RIMA, METAFORA

Marko Trobevšek

Gimnazija Poljane, Ljubljana
marko.trobevsek@guest.arnes.si

DOI:10.4312/Obdobja.40.501-506

Prispevek najprej oriše posebnosti Prešernove poezije znotraj evropske romantike, nato pa ob primerih iz *Sonetov nesreče* načenja vprašanje njene prevedljivosti v angleščino. Izhaja od posameznosti, torej od opaženih zanimivih mest v različnih prevodih (prevajalci: Paul Selver, Janko Lavrin, Vivian de Sola Pinto, Tom Priestly, Henry Cooper, Toby Garfitt, A. I. Lenarčič in W. K. Mathews), primere razvršča (verz, rima, metafora) ter jih skuša pojasniti.

France Prešeren, poezija, prevod, angleščina, slovenščina

The paper deals with the question of the translatability of Prešeren's poetry into English. An attempt is made to describe the uniqueness of the poems, then examples from *Sonetje nesreče* (Sonnets of Unhappiness) are taken as a starting point (translated by Paul Selver, Janko Lavrin, Vivian de Sola Pinto, Tom Priestly, Henry Cooper, Toby Garfitt, A. I. Lenarčič and W. K. Mathews). The paper classifies (meter, rhyme, metaphor) and tries to explain them.

France Prešeren, poetry, translation, English, Slovene

1 Prevajati Prešerna

Prešeren je za prevajanje zanimiv, ker je težaven. To je povezano z njegovim posebnim položajem med pesniškimi sodobniki in z izvirnostjo njegovih pesmi. Njegova drugačnost izstopa celo v tako individualistični dobi, kot je bila romantika.¹

Med tistim, kar je Prešernovo poezijo oblikovalo posredno, je dejstvo, da je bil med velikimi pesniki svojega časa edini po rodu kmet. Mimo tega je ustvarjal na ozadju provincialne deželne prestolnice, kjer se je ustalil, in pesmi je na sebi lasten način tesno prepletel z življenjem – najprej s sonetno snubitvijo ter opravičevanjem v povenčnih sonetih, nekoč pozneje bržkone s spoznanjem, da je poezija edino, kar mu je v življenju uspelo. Verjetno je bil edini, ki ga je ena nesreča v ljubezni prizadela tako globoko in trajno.²

1 »Prešeren ni velik pesnik zato, ker je *tipičen* romantik, temveč zato, ker je enkrat in od drugih pomembnih romantikov bistveno *drugačen* pesnik.« (Novak 2011: 84)

2 Videti je, kot da bi Prešeren – za razliko od, denimo, Danteja, pa tudi svojega zgodnjega zgleda Petrarke – vzel dobesedno nek viteško-trubadurski koncept, ki ni bil tako mišljen – oz. »kljub tragikomičnemu koncu zaupanja v lepo žensko v prvem dunajskem študijskem letu ni prenehal verovati, da je mogoča resnična, velika in zvesta ljubezen«. (Slodnjak 1968: 97) Matjaž Kmecl (2004: 128, 130) Prešernu

Bolj neposredno so podobo Prešernovih pesmi oblikovale okoliščine, ki bi jih učeni lingvist nemara označil kot diglosijo. Prešeren, ki je svojo svetovljansko izobraženost v veliki meri dolgoval nemški šoli in nemški kulturi, je neprestično slovenščino ustoličil kot jezik visoke literature (prelomnica, kakršno sta v drugačnih okoliščinah znatno prej doživeli italijanščina z Dantejem in angleščina bržkone s Chaucerjem). Ker pa je naš pesnik dedič stoletij po protestantizmu, ko je enotna zasnova knjižnega jezika zbledela, je njegova pesniška slovenščina toliko mogočnejši konstrukt. Našteto je ob načrtni uporabi zahtevnih romanskih oblik rodilo pesmi, ki so tako kot pevec posebne – narečno obarvane, a oblikovno ambiciozne ter učene, zahtevne tudi zaradi besednih in stavčnih inverzij. Čeprav so dale novo veljavo slovenščini, se ne ogibajo germanizmov.³

Prešernove pesmi večinoma ne pripisujejo velike veljave doživetemu trenutku, razpoloženju, kot so ga občasno lovili romantični pesniki, pa tudi glasbeniki in slikarji. V njegovi poeziji narava ne zadira kot prizorišče doživetja niti kot romantična vrednota *an sich*, temveč živi drugače (kot prisposoba v *Sonetih nesreče*, kot dramatična in simbolna kulisa v *Krstu* ali kot sestavina filozofskega konstrukta v *Neiztrohnjenem srcu* ...). Izpoved se praviloma odvija na neki ravni splošnosti in v ospredje stopa misel ali kar modrost, pa tudi občutek usojenosti in usodnosti. Nastaja posebna prešernovska monumentalnost – pomemben vidik čarovnije, v katero mora vstopiti prevajalec in se z njo spoprijeti.⁴

2 Verz

Ni videti, da bi vprašanje verza, laškega enajsterca, prevajalcem v angleščino delalo hude težave. Kljub tipološki razliki med jezicoma sta se namreč v obeh uveljavila akcentuacijski in zlogovni princip, ki sta oba značilna tudi za italijansko metriko. Lepota pesmi priča o tem, da se je Prešernova izbira laškega enajsterca za znaten delež osrednjih del – za *Slovo od mladosti*, sonete in *Krst pri Savici* – izkazala za posrečeno; z vidika prevajanja v angleščino bi lahko rekli isto, ne le zaradi splošnih principov verzifikacije, temveč tudi zato, ker se je v angleščini uveljavil podoben verz, jamski pentameter, ki je praviloma desetzložen, a se po metrični shemi lahko prekrije z enajstercem, v kakršnem je pesnil Prešeren. Do tega more priti, ker petstopični jamb dopušča dodaten zlog ali dva na koncu, na splošno pa je poudarjen zadnji zlog za angleške verze prikladnejši, tudi zato, ker v njih pogosto »mrgoli polnopomenskih

pripisuje religiozen odnos do ljubezni ter opozarja na širši pomen njegovega »erosa« – urejajoče sile v nasprotju s kaosom.

- 3 Vse to zapleta načelno vprašanje o prevajanju. Kot je zapisal Boris A. Novak, ne Prešerna ne drugih pesnikov prejšnjih dob ne prevajamo v angleščino njihovega časa, temveč v sodobni jezik, a obstaja zadržek. Jezik je sicer treba »prilagoditi okusu ciljne publike, torej kriterijem sodobnega jezika«, a prevajalec »jezika ne sme preveč posodobiti, saj bi se drugače izgubila za razumevanje pesmi bistvena informacija – da gre za pesniško delo, ki je v Prešernovem primeru staro poldrugo stoletje« (Novak 2011: 83).
- 4 Prispevek se ne ukvarja s Prešernovimi – občasno akrobatskimi – inverzijami, vendar bi se bilo zanimivo ozreti po njihovi prevedljivosti, ker tudi povzdigujejo pesniško govorico (in zato, ker je besedni red v sintetični slovenščini načeloma prožnejši kot v analitični angleščini).

enozložnic« (Novak 2011: 86). V *Sonetih nesreče*,⁵ seveda, na koncu verza nikjer ni enozložne besede,⁶ v angleških prevodih pa prevladujejo.

Če pogledamo tri začetke soneta o Vrbi, se nam zaradi njihove metrične podobnosti zazdi, da so bili preleti v angleščino z enako lahkotnostjo, kot so bili – v občutku bralca – v izvorniku zapisani: »O Vrba! srečna, draga vas domača, / kjer hiša mojega stoji očeta;« – »To thee, sweet, happy Verba, all my praise! / Dear corner of my father's home and land,« (Mathews) – »Oh, Vrba, happy native village dear, / Wherein my father's house forever stands;« (Cooper in Priestly) – »O Vrba! Happy home, my village dear / Where yet my father's house stands firm today« (Garfitt).

3 Rima

Rima je potem, ko je v srednjem veku od nekod vstopila v evropsko verzifikacijo, postopoma postala skoraj sinonim za pesništvo in to ostala še v 20. stoletju, vsaj v zavesti laika. V slovenskem in angleškem izročilu ima podoben status, tako da glede potrebe po rimanih prevodih ni zadržkov.

Prešernovo rima je zahtevno. Očitno se je ogibal lažjim rimam, začenši s tavitološkimi, v katerih se rima beseda s samo seboj. Za lažje rime – lažje zato, ker jih je lažje najti – moremo šteti tudi tiste, ko se ujemata dva glagola, samostalnika ali pridevnika z enakimi slovničnimi lastnostmi, torej z enakimi ali homonimnimi končnicami, za težje pa tiste primere, ki so najbolj oddaljeni od tavitološke rime, kar največkrat pomeni, da sta rimani besedi različnih besednih vrst.⁷ Če s tega vidika pogledamo rime v prvem *Sonetu nesreče*, se izkaže, da sta samo dve lažji, namreč *ročico* – *devico* – *pšenico* (pri čemer je prva »manj lahka«, ker sta rimani homonimni končnici različnih sklonov, druga pa tudi, iz istega razloga in zato, ker *-ica* v *pšenici* ni pripona pomanjševalnice). Nasprotno so rime na *domača* pretežno težje (*kača*, *prebrača*, *igrača* (ne smemo spregledati, da je primeru dveh samostalnikov *kača* – *igrača* končnica sicer ista, a se pred njo ujemata glasova v različni funkciji – *-ač* kot besedotvorna pripona in kot del korena)) in tiste na *očeta* ravno tako, z izjemo besede *svéta*, na kateri je Prešeren celo premaknil naglas.⁸ Podobno je z rimo *milijonarka* –

5 *Sonetje nesreče* so za obravnavo izbrani, ker so sorazmerno kratek in »obvladljiv« ciklus ter vsebinsko in oblikovno dovolj tipično prešernovski.

6 Jambski metrum bi v takšnem primeru zahteval brezglasnico, ki bi tvorila rimo na enega od prejšnjih verzov skupaj z zadnjim zlogom prejšnje besede. Primeri so redki. Pavel Golia je tako rimal peti in šesti verz pesmi *O Ester* – *O Renée* (rimo nekoliko zastirata svobodni verz in enjambement): »In še drhti nekje in še zveni, / o Ester, / pesem mladih teles ter / vžiga mlado kri.«

7 O njih je Lotman menil, da zvenijo revno, ker ponavljajo tako zvok kot smisel rimane besede. Na drug vidik je ob preučevanju tavitološke rime v slovenskem pesništvu opozoril Sonjkin (1993: 588): »Sklepamo lahko, da tavitološka rima sploh ni 'slabša' od normalne; drugačna je in zaradi njene drugačnosti skozi presevajo posebni pomeni, ki jih klasična rima ne more sporočati.« Prešeren tavitološke in sploh »lažje« rime, kot jo pojmuje na tem mestu, ni ljubil; zgled obojega najdemo v *Judovskem dekletu*: »Ak' ravno mene ljubiti smeš / jaz dobro vem, ti dobro veš, / da v zakon vzeti me ne smeš.«

8 Če bi iskali najšibkejšo rimo v *Sonetih nesreče*, bi bili tu kar na pravem kraju – oba rimana samostalnika sta iz prve moške sklanjatve in v roditeljski, pri čemer je Prešeren drugemu še umetno spremenil naglas. (Res pa je, da to lahko učinkuje kot poseben poudarek, ki pravzaprav nasprotuje dolgočasnosti slovničnega rima.) V obrambo zadevnih rimi je treba pripomniti, da je *-t-* v besedi *očeta* podaljšava osnove, v besedi *sveta* pa del korena.

barka – Marka. V prevodu Henryja R. Cooperja in Toma M. S. Priestlyja so rime po vrsti tele: *domača/dear – očeta/stands – sveta/lands – kača/ear – prebrača/cheer – obeta/bans – vzeta/hands – igrača/fear – ročico/bide – milijonarka/showed – devico/bride – barka/go – pšenico/hide – Marka/road*.

Ob pregledovanju drugih sonetov in drugih prevodov se ravno tako pokaže, da se ohranja težnja k pestremu rimanju. Peti sonet v prevodu V. Pinto denimo rima glagol s prislovom (*fell – well*), glagol s samostalnikom (*cease – release*) in pridevnik s samostalnikom (*deep – sleep*), vsebuje pa tudi šibkejšo rimo (*ever – never*), kot jo v isti pesmi na drugem mestu najdemo tudi pri Prešernu (*seže – vleže*), torej imamo verjetno opraviti s kompenzacijo.⁹

Iz previdnosti ostajamo pri tistih lastnostih rim, ki so bolj razvidne in omogočajo zanesljivo sklepanje. Nekaj tem, ki presegajo cilje in možnosti pričujoče obravnave, puščamo ob strani (denimo bogastvo končnic v slovenščini ter njihovo pičlost v angleščini in lahko prehajanje med besednimi vrstami v angleščini). Opozoriti kaže na dve razliki, ki veljata za rimanje v enem in drugem jeziku in se jima prevodi samoumevno podrejajo (se pravi, da ustrezajo pričakovanjem). Pri Prešernu se vse rimate besede končujejo na samoglasnik, v prevodih pa na soglasnik (v prevodih, ki so predmet pričujoče obravnave, sta samo dve izjemi – rima na -u v Lavrinovi in Slodnjakovi kompilaciji (2. sonet, prevod P. Selver) – *view – pursue – few* ter rima na -i v *Izbranih pesmih* (1. sonet) – *industry – be – free*.¹⁰ Druga razlika je ta, da so pravila rimanja v slovenščini posebej stroga, medtem ko v angleški poeziji obstaja večja toleranca.¹¹ Garfitt je tako v prevodu zadnjega soneta rimal besede *word – lord, soul – scowl* ter *stone – gone*, medtem ko v izvorniku najdemo le grafično rimo *oklepi – tepi* (oz. umeten naglas na besedah *sklepi* in *oklepi*).

4 Metafora

Z vidika vsebine se zastavlja najprej vprašanje prevajanja metafor. *Sonetje nesreče* vsebujejo za Prešerna najbolj tipične prenesene pomene, se pravi ob izvornih še one iz biblijskega in antičnega izročila.

Naslov ciklusa sam po sebi deluje čisto dobesedno, vendar ga pojavljanje besede *sreča* v ciklusu (pa tudi v opusu) »za nazaj« osvetljuje v posebni luči. Če pustimo ob strani metonimično rabo pridevnika v prvem in petem sonetu (*srečna draga vas domača* – vas, kjer bi bilo življenje srečno; *srečna cesta* – cesta, ki vodi v srečo), ki jo prevodi ohranjajo ali ne, se samostalnik *sreča* v sonetih pojavi štirikrat (v tretjem v zvezi *sovražna sreča*, sledijo še *sreče dar* v četrtem in ponovno *sovražna sreča*

9 Približno v takšnem pomenu, kot jo je definiral Newmark (2000: 146): »Do tega pojava pride, ko izgubo pomena, zvočnega učinka, metafore ali pragmatičnega učinka v enem delu stavka nadomestimo v drugem delu ali v sosednjem stavku.«

10 Glasovne lastnosti slovenščine so igrale neko vlogo v premislekih Prešernovega usmerjevalca Matije Čopa, ki »je bil prepričan, da je med italijanskimi oblikami in slovenskim jezikom zaradi njegovih pretežno samoglasniških končnic, ki ga delajo podobnega italijanščini, neka vrsta sorodstva.« (Slodnjak 1968: 95)

11 »Zakonitosti tradicionalne slovenske rime so izjemno stroge (roko na srce: med najstrožjimi, kar jih poznam).« (Novak 2010: 50)

ter naprej me sreča gladi ali tepi v šestem), vsakič v pomenu usoda. *Sreča* se po SSKJ v nekaterih pomenih sicer približa rabi v *Sonetih nesreče*, npr. kot *zla sreča*, ne uporablja pa se kot sinonim besede *usoda*. V tem pomenu jo zapisuje Prešeren, po logiki latinščine, v kateri *fortuna* pomeni oboje, usodo in srečo. V angleščini se vsakič, ko je sreča prevedena kot *fate*, izgubi učinek – ali vsaj pridih – oksimorona. Edino Mathews-Lenarčičev prevod šestega soneta *sovražno srečo* prestavlja drugače in morda posredno, prek asociacije, ohranja neko povezavo s Prešernovo srečo – usodo: »O'er thee, Misfortune, I have ceased to wail, / I'll utter no reproaches any more.«¹²

Tudi o metaforah mitološkega izvora lahko ugotovimo, da so v veliki meri ohranjene. V sonetu o Vrbi sta želja po uku in prekletstvo spoznanja ravno tako podana v veličastni svetopisemski prispodobni, le da je *kača* v angleščini moškega spola, tako kot v hebrejskemu »izvirniku«, torej je na prvi pogled morda pomen hudiča očitnejši. V četrtem sonetu Priestly-Cooperjevega prevoda sta ohranjeni obe antični prispodobni, ob Plutonu Giganti, le da slednji nastopajo v nekoliko dvomni zvezi. Poglejmo: »Komur je sreče dar bila klofuta, / kdor je prišel, ko jaz, pri nji v zamero, / ak bi imel Gigantov rok stotero, / ne spravi vkup darov, potrebnih Pluta.« – »He who is dealt a heavy blow by fate / And who, like me, has her commands transgressed, / Were he of hundred giant hands possessed / He gifts for Pluto could not cumulate.«

V angleščini je večja možnost, da se beseda *giant* prebere zgolj v splošnem pomenu (čeprav je etimološko povezana z imenovanjem mitoloških storokih velikanov, sinov Gee in Urana) in se zveza *hundred giant hands* lahko razume kot 'sto velikanskih rok'.

Metafore brez konkretnjšega kulturnega ozadja so v prevodih tudi ohranjene, bolj ali manj dobesedno (nekaj primerov iz Priestly-Cooperjevega prevoda: uka žeja – *thirst for knowing*; viharjev notranjih igrača – *toy of storm-tossed fear*; mi mirno plavala bi moja barka – *its sails all set, my ship in peace would go*; življenja sveča – *life's candle*; hladna hiša – *cold house*; smrt mu čela pot obriše – *from his brow death wipes his sweat*; življenje je ječa – *Life is a jail*; ti ključ, ti vrata, ti si srečna cesta – *you are the key, the door, the highway fair*). V zvezi s predzadnjim sonetom je treba vsaj omeniti okoliščino, da je *smrt* v angleščini moškega spola in da to meče neko luč na idilično predstavo posmrtnosti, vzporedno sliki Vrbe v prvem sonetu.

12 Zveze *klofuta sreče*, *sovražna sreča* in *tepi me*, *sreča* beremo kot oksimorone in v pesnikovem času so jih tudi – Prešeren je pomensko napetost izkoristil že v *Slovesu od mladosti*: »Sem videl, de svoj čoln po sapi sreče, / komur sovražna je, zastonj obrača, / kak veter nje nasproti temu vleče, / kogar v zibelni vid'la je berača«. Besedo najdemo najprej v današnjem pomenu (obračati svoj čoln po sapi sreče – iskati srečo), ki se takoj razvije (komur je sreča sovražna – nenaklonjena usoda); nastane besedna igra, kot jo najdemo tudi v *Glosi*: »Pevcu vedno sreča laže«. Beseda *usoda* v slovenščini obstaja od 19. stoletja; »išče te sreča«, je zapisal Vodnik, in Prešeren verjetno izraza še ni imel na voljo – v *Krstu* Bogomila pravi, da so roži kratki dnevi »odločeni«, ne »usojeni«. Črtomir ji odgovori z besedami, ki spominjajo na *Slovo od mladosti*: »Prav praviš, da ne smem jaz upat sreče, / ki vedno je in bo sovražna meni« ter konča v duhu *Sonetov nesreče*: »Nespametna bila bi z mano zveza, / ki me preganja vedno sreče jeza.« Zdi se, da v angleščini ni mogoče ohraniti oksimorona – *bad fortune* je običajna zveza (že Hamlet je v najznamenitejšem monologu potožil nad »outrageous fortune«). *Zla sreča* je starejšega izvora in se nanaša na pomene 'srečanje', 'dogodek', 'naključje' (tudi v angleščini je beseda *happiness* etimološko povezana s 'happen').

5 Sklep

Ob pičlem številu primerov, ki jih je bilo moč načeti, se je angleščina pokazala kot hvaležna za prevajanje Prešerna. Spoznanje je zaradi tipološke razlike med jezikom v nasprotju s pričakovanji, a po drugi strani logično: podoben položaj verza in rime v slovenskem in angleškem izročilu omogoča gladko prelivanje po oblikovni plati, kulturna bližina – zlasti podoben pomen antične in krščanske kulture – pa po vsebinski. S tem ko se ohranjajo kulturne reference in formalna zahtevnost, se ohranja tudi tisto, čemur smo v uvodu rekli »prešernovska monumentalnost«.¹³

Literatura

- BERNIK, France, 2005: *Lirika in njena prevedljivost na primeru Goetheja in Prešerna. Primerjalna književnost XXVIII/1*. Na spletu.
- ISAČENKO, Aleksander, 1975 [ponatis knjige iz 1939]: *Slovenski verz*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- KMECL, Matjaž, 2004: *Tisoč let slovenske literature. Drugačni pogledi na slovensko literarno in slovstveno preteklost*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- LAVRIN, Janko, SLODNJAK, Anton, 1965: *The Parnasus of a Small Nation. An Anthology of Slovene Lyrics translated by various hands. A second enlarged edition, arranged and introduced by Janko Lavrin and Anton Slodnjak*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- NEWMARK, Peter, 2000: *Učbenik prevajanja*. Ljubljana: Krtina.
- NOVAK, Boris A., 1995: *Oblika, ljubezen jezika. Recepcija romanskih pesniških oblik v slovenski poeziji*. Maribor: Obzorja.
- NOVAK, Boris A., 2011: *Salto Immortale. Študije o prevajanju poezije*. Prva knjiga. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Studia translatória).
- OCVIRK, Anton, 1980: *Evropski verzni sistemi in slovenski verz*. Prvi del. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- PREŠEREN, France, 1998: *Poezije in pisma*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- PREŠEREN, France, 1999: *Poems / Pesmi*. Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva založba.
- PREŠEREN, France, 2017: *Izbrane pesmi / Selected Poems*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- SLODNJAK, Anton, 1968: *Slovensko slovstvo*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- SONJKIN, Viktor, 1993: *Tavtološka rima v slovenskem pesništvu (Poskus tipološkega orisa)*. *Slavistična revija* XLI/4. 581–588. Na spletu.
- VOLARIČ, Ivan Feo, 2008: *T'uvrš od t'grš*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

13 Lastnost je I. Volariču - Feu navdihnila originalen prevod *Vrbe* v nemščino – v nemščino človeka, ki je ne zna. Parodija deluje v nasprotni smeri, njen jezik pa je v svoji elementarnosti esperantsko univerzalen: »O, Ossiach, glücklich, liebe kleine Stadt domestische, / wo meine Vater Hause ist nicht horisontalisiche aber wertikalische; / fur Trinken Wollensie Der Kunst aus deine Welt / niks mit Wagen komen, falsch banditen Wipera! // Und Ich weissest nicht, was nach Gift Metamorfoze fahren alles zusammen, was Herz aus Zucker wollen nach Futur; / niks Religion nach Mich vergessen, Ziklonen einfahrt Ich bin nicht Die Marionette! // Ein Herz sehr lieben und arbeit kleine Hand / für kassiren artikel, Dame mit Milionen habe nicht / Ich habe nach Futur mit liebe Frau aus Horoskop. // Und so meine Barke schwimmen niks dynamische; / aus Feuer Hause, aus Kugel meteorologische Artikel / meine essen Flora, mein Kamarad aus Kirche niks lang Bahn ist wachten nach Futur St. Mark gewesen.«